

Bölüm 21

OSMANLI'NIN SON DÖNEMLERİNDE DEMOKRASİ YÖNÜNDE ATILAN ADIMLARDA HÂKİM DİNAMİKLER

Vahap ULUÇ¹

GİRİŞ

Demokrasi, günümüzde tartışmasız herkesin üzerinde uzlaşmaya vardığı, demokratik olmayan ülkelerin dahi kendi yönetim anlayışlarına meşruiyet katmak için referansta bulunduğu bir yönetim biçimidir. Halkın egemenliğine dayanan ve bu anlamda meşruiyet kaynağını seçimlere dayandıran demokrasi; her bireyin aynı şekilde eşit muameleye tabi tutulması anlamında eşitlik; bireyin başkasına zarar vermediği müddetçe istediği gibi olmasını ifade eden özgürlük; birey ile toplum ve birey ile devlet arasındaki uyumsuzlukların çözülmesinde kurallar silsilesinin esas alınması anlamında hukukun üstünlüğü ve çoğunluğun kararının üstünlüğü ilkelerine dayanmaktadır (Arblaster, 1999: 114; Çam, 1995: 375; Mayo, 1964: 30-32).

Demokrasinin geçmişi eski Yunan'a dayanmakla beraber, Batı'da demokratikleşme modernleşme ile özdeş kabul edilmektedir. Çünkü modernleşme için gerekli koşullar aynı zamanda demokrasinin de varlık sebebi olmaktadır. Buna göre, demokrasi Batı'da ekonomik, sosyal ve siyasal değişimi içeren Rönesans, Reform, Aydınlanma Çağı, sanayi devrimi ve Fransız Devrimi gibi gelişmelerin sonucudur. Aydınlanma Çağı ile seküler bir toplumun temeli atılmış; sanayi devrimi sınıfsal farklılaşmayı ve sınıf çatışmasını ortaya çıkarmış, Fransız Devrimi ile de bütün bu süreç demokratik devrim ile son bulmuştur (Tazegül, 2005: 36-40). Bu özdeşleştirme bir bakıma Batı dışı toplumlara demokrasinin hangi yoldan geleceğinin de açıklayıcısı olup, bazı ön kabulleri öne çıkarmaktadır.

Batılı olmayan toplumlarda demokrasinin yerleşebilmesi için Batı'da olduğu gibi hem iktisadi gelişmenin hem de kültürel değişimin gerçekleşmesi gerekmektedir. Batı'nın dört yüz yıl boyunca yaşadığı ekonomik, sosyal ve siyasal değişim sonucunda ulaşabildiği demokrasiye ulaşması için bu kadar süre beklenmeye-

¹ Dr. Öğt. Üyesi, Harran Üniversitesi İİBF, ulucvahap@yahoo.com

Paşa, Islahat Fermanı'nda Ali Paşa ile Fuat Paşa, I. Meşrutiyet'te Mithat Paşa ve II. Meşrutiyet'te Jön Türkler ile İttihat ve Terakki Cemiyeti bu süreçte etkili olmuştur. 18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin savaş kaybetmeye başlaması üzerine, bürokrat-elit grup, devleti kurtarmak için Batı'nın tekniğini ithal etme kararı almıştır. Bir süre sonra bu süreç teknik ile sınırlı kalmayarak Batı'nın ekonomik, sosyal ve siyasal yaşamını da içine alacak geniş bir reform hareketine dönüşü.

Osmanlı devlet sisteminde köklü değişimlere sebep olan reformların arkasındaki dinamikler iki aşamalı bir seyir izlemiştir. Birinci aşamada, dış dinamikler belirleyici olmuştur. Dış dinamiklerin etkisi de iki yönlü olmuştur. Birincisi, bürokrat sınıf Avrupalı ülkeler gibi güçlü bir devlet haline gelmek umudu ile reformlar yapmıştır. İkincisi de, Batılı devletlerin yerine göre Osmanlı'nın içişlerine karışarak sisteminde bazı değişimlere gidilmesini talep etmişlerdir. İkinci aşamada ise zamanla Avrupa düşüncesinden etkilenen bürokratik elitlerin bizzat kendileri değişimin hakim aktörleri haline gelmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde Lale Devri'nden II. Meşrutiyet'e kadar hukuk, ekonomi, toplum ve siyaset alanında yapılan reformlar sistemi elbette ki bir bütün olarak demokratikleştirmemiştir. Ancak ilerde sistemin demokratik bir kimlik kazanmasında çok önemli bir alt yapı oluşturmuştur.

KAYNAKLAR

1. Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
2. Akgündüz, A. ve Öztürk, S. (1999). *Bilinmeyen Osmanlı*. İstanbul: OSAV.
3. Akşin, S. (2012). *Kısa Türkiye tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
4. Albayrak, M. *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de demokratik gelişmelerin dış dinamikleri*. (27.02.2019 tarihinde <http://www.mustafaalbayrak06.com/tr/osmanlidan-gunumuz-turkiyede-demokratik-gelismelerin-dis-dinamikleri/> adresinden ulaşılmıştır).
5. Arblaster, A (1999). *Demokrasi*. Ankara: Doruk Yayınları.
6. Arsal, S. M. (1999). Teokratik devlet ve laik devlet. (Kom.) *Tanzimat* (1. Cilt), İstanbul: M.E.B. Yayınları, 59-95.
7. Arslan, Z. (2005). Türkiye'de anayasacılık hareketleri ve liberalizm. Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (Ed.). *Liberalizm içinde* (s. 272-306). İstanbul: İletişim Yayınları.
8. Ateş, T. (2014). *Siyasal tarih*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
9. Aydın, M. (2011). II. Meşrutiyet'in ilanı ve İngiltere. *BELGİ*, 1, 15-36.
10. Baydur, M. (1994). Modernleşme bağlamında Tanzimat. *Türkiye Günlüğü*, 31, 89-96.
11. Birecikli, İ. B. (2008). Yüzüncü yılında II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine bir inceleme. *Akademik Bakış*, 3 (2), 211-226.
12. Burak, D. M. (2003) Osmanlı Devleti'nde Jön Türk hareketinin başlaması ve etkileri. *OTAM*, 14, 291-318.
13. Cin, H. (1992). Tanzimat döneminde Osmanlı hukuku ve yargılama usulleri. Hakkı Dursun Yıldız, (Haz.). *150. Yılında Tanzimat*. (s. 11-32). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

14. Çalık, M. (1989). Batılılaşma ve bürokratik modernleşme münasebeti üzerine bazı düşünceler. *Türkiye Günlüğü*, 2, 6-15.
15. Çam, E. (1995). *Siyaset bilimine giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
16. Çavdar, T. (2004). *Türkiye'nin demokrasi tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
17. Çelik, H. (1994). Usul-i meşveret' demokrasi midir?. *Türkiye Günlüğü*, 31, 97-100.
18. Dede, K. (2017). Altmışlı yılların anayasal gündemi ya da bir siyasal özne olarak 1961 anayasası. Mete Kaan Kaynar, (Haz.). *Türkiye'nin 1960'lı yılları*. (s. 809-843). İstanbul: İletişim Yayınları.
19. Eravcı, M. ve Kiremit, İ. (2010). Lale dönemi ve Patrona Halil isyanı üzerine yeni değerlendirmeler. *Tarih Okulu*, VIII, 79-93.
20. Göküş, M. (2010). Osmanlı İmparatorluğu'ndan modern Türkiye'ye yöneten-yönetilen ilişkilerinin gelişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3 (15), 227-249.
21. Haytoğlu, E. (1997). Türkiye'de demokratikleşme süreci ve 1945'te çok partili siyasi hayata geçişin nedenleri (1908-1945). *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 46-56.
22. Heper, M. (2011). *Türkiye'nin siyasal hayatı*. İstanbul: Doğan Kitap.
23. İnalçık, H. (1964). Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu. *Belleten*, 112 (XXVIII), 603-622.
24. İnalçık, H. (1990). Osmanlı toplum yapısının evrimi. *Türkiye Günlüğü*, 11, 30-41.
25. Kaan, O. (2008). *II. Meşrutiyet döneminde muhalefet: Ahrar Fırkası*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
26. Karagöz, M. *Osmanlı devletinde Islahat hareketleri ve Batı medeniyetine giriş gayretleri (1700-1839)*, (20.05.2019. dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1152/13546.pdf. tarihinde ulaşılmıştır).
27. Karpat, K. (2012). *Türk siyasi tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
28. Kızıltan, Y. (2006). I. Meşrutiyetin ilanı ve ilk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı. GÜ, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (26), 251-272.
29. Lewis, B. (1996). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
30. Mardin, Ş. (2002). *Türk modernleşmesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
31. Mardin, Ş. (2003). *Türkiye'de toplum ve siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
32. Mayo, H. (1964). *Demokratik teoriye giriş*. Ankara: Türk Sosyal İlimler Derneği Yayınları.
33. Oktay, C. (2017). *Siyasal kültür okumaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
34. Önsoy, R. (1986). Sened-i İttifak ve Türk demokrasi tarihindeki yeri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (4), 24-37.
35. Peker, K.; Yörükoğlu, F. ve Eryiğit, B. (2014). Türk demokrasisinin inşasında bürokrasinin rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 23 (12), 165-188.
36. Savaşkan, Ö. (1993). *1908 seçimleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
37. Sayar, A. G. (2003). *Osmanlı'dan 21. yüzyıla*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
38. Shaw, S. ve Shaw, E. K. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye* (2. Cilt), İstanbul: e Yayınları.
39. Tazegül, M. (2005). *Modernleşme sürecinde Türkiye*. İstanbul: Babil Yayınları.
40. Türköne, M. (1994). Milli devlet - laiklik - demokrasi. *Türkiye Günlüğü*, 29, 24-34.
41. Ülken, H. Z. (2013). *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
42. Ünal, U. (2003). *İdari ve sosyal alanlarda Nizam-ı Cedid çabaları*. (21.05.2019. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1271/14636.pdf>. tarihinde ulaşılmıştır), 273-289.
43. Vatandaş, C. (2011). Kapsam ve yöntem açısından Türk modernleşmesi. Memet Zencirkıran (Ed.), *Türkiye'nin toplumsal yapısı*. (s. 63-100). Bursa: Dora Yayınları.
44. Yeşil, A. (2001). *Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçiş*. Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.
45. Yılmaz, N. vd. (2013). Tek parti iktidarı döneminde (1923-1946) bürokrasi ve siyaset ilişkisinin Weberyan değerlendirmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (27), 263-284.
46. Zürcher, E. J. (2005). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.